

A „hagyományos” háziállatok köre talán félszáz tagot sem számlál: miután az igavonástól az étkezési célokra át a kártevőirtásig minden elképzelhető célra sikerült megtalálni és tökéletesen alkalmassá tenni a megfelelő fajt, több ezer éven át szinte teljesen szünetelni látszott a házasítás folyamata. Az utóbbi évszázad során azonban a korábbiak mellett kibontakozott egy újfajta hasznosítása is az állatvilágnak: a „lelki haszon”. És kezdetét vette a második nagy házasítási hullám: a társállatok domesztikációja

ÚTLEVÉL A JÖVŐBE

A társállatok domesztikációja



Ara csak egy van: vadon befogott papagájjal sohasem lehet ennyire közvetlen, meghitt kapcsolatot létesíteni



A szivárvány minden színében: a hullámos papagájnak számtalan tenyésztőváltozata ismert

Gör Andrási felvétele

Kedvtelésből tartott állat – hivatalos szövegekben mindmáig e megnevezéssel illetik azokat az állatokat, amelyeknek tartásából nem származik kézzelfogható haszon: igát nem húznak, húsukat nem eszik, tejüket nem isszák, gyapjukat nem nyírják, csontjukból enyvet nem főznek. De vajon valóban pusztán kedvtelés-e ezeknek az állatoknak a tartása, vagy több annál? Ha kedvtelés: bizonyos-e, hogy e kedvtelésből nem származik haszon? És ha származik: megengedhető-e, hogy e haszon árát az ember kedvtelése céljából tömegével fogságba ejtett állatok formájában a természet fizesse meg?

A disznó lelke

Hogy a parasztember örömet leli-e az állattartásban, azon soha senki nem gondolkozott el: a háziállatok történetére évezredek óta rányomta bélyegét a haszonelvűség. Fájdalom kimondani, de európai típusú társadalmunk a kizsákmányoláson alapszik – bármikor, bárkinek a kizsákmányolásán, jelen esetben az állatokén. Fel sem merül, hogy a disznót nem csak azért tarthatjuk, hogy megegyük: létjogosultságát csakis szalonnaként nyerheti el. Hogy mielőtt ez az átlénygölése bekövetkezne, milyen kapcsolata van a gazdájával, az pusztán felesleges csipkének tűnik. Pedig bármilyen furcsának, sőt, egyenesen nevetségesnek hat is egyesek szemében az Európai Unió azon előírása, hogy a gazda naponta és egyenként legalább néhány másodpercet töltsön az állat jó közérzetének ápolásával, tény, hogy amíg a nagyüzemi húsgyárak el nem homályosították az ember és állat közötti, jóllehet érdekeken alapuló, de mégis meghitt kapcsolatot, a hízőnak bizony mindig is kijárt néhány jó szó, egy

kis vakargatás. És hogy ez nem csupán az állat lelkének fontos, hanem az emberének is, arra csak akkor derül fény, amikor hirtelen feleslegessé válik, megszűnik ez a látzólag kényszer szülte, egymásra utaltságon alapuló együttélés.

Állatok önmagukért

Ha értő szemmel vizsgálódunk a kultúrtörténet tárgyi és írásos emlékei között, figyelmesek lehetünk arra a tényre, hogy amint a társadalom szélesebb rétegei bárhol és bármely korban függetlenné váltak a haszonállattartás kényszerétől, azonnal felütötte a fejét a társállattartás. A gazdálkodó, aki egész napját a lovak vagy a juhok társaságában tölti, nem feltétlenül érzi szükségét annak, hogy lakásába hazatérve újabb szőrös vagy tollas jószág várja, ám az állatoktól elszakított polgárok igen nagy részében sürgető igény jelentkezett az állatok társaságára már az ókorban is. A görög és római városok házaiban gyakori lakó volt a macska, anélkül is, hogy a gabonaraktárakat kellett volna félteni a rágcsálóktól, egyes parányi ölebek múltja több ezer évre tekinthet vissza, és egy-egy egzotikus, tarka tollú papagájjért mesés summás fizettek az arisztokraták. Ha végigtekintünk a történelmi korokon és az emberek életében előforduló helyzeteken, mindenütt találkozhatunk a semmilyen mérhető hasznot nem hajtó, mégis megkülönböztetett figyelemben részesülő élőlényekkel, a főúri háztartások majmocskaiktól a kalózhajó korlátján tollászkodó papagájon át a lövészárkok kabalaállataiig.

A macska és a vérnyomás

Ezeknek az állatoknak egyetlen feladata volt csupán: a gazdájuk jó közérzetének biztosítása, pusztán létezésük által. Akkor

Ellenségből jóbarát: a rettegett vándorpatkány leszármazottai kezés lakótársá szelidültek



még nem tudtuk, de mára bizonyosságot nyert, hogy az állatok közelsége nyugtató hatással van az emberre. A macska simogatása közben csökken a vérnyomás, a kutya sétáltató könnyebben elkerüli az infarktust, az akváriumban sürgő-forgó halak nézése nyugtatja az idegeket, és akinek naponta gondoskodnia kell akár csak egy kis papagájról is, az soha nem érzi feleslegesnek magát az életben. A társállatot tartó embereknek jobb a kilátásai a hosszú életre, mint azoknak, akik zárva tartják otthonuk kapuit az élővilág nagykövetei előtt. Gyermkeinkben a kedvenc állat felébreszti a felelősségtudatot, rendszeresre és toleranciára neveli őket, az idős korukra magukra maradt emberek számára pedig az egyetlen lakótársat jelentheti, akihez bármikor szólhatnak, aki mellettük szuszog, lélegzik a szobában. Korunkban, amikor egyre inkább kezdünk odafigyelni a nem közvetlenül, anyagiakban mérhető értékekre is, nem mondhatjuk többé azt, hogy a társállattartás pusztán úri passzió, haszontalan kedvtelés.

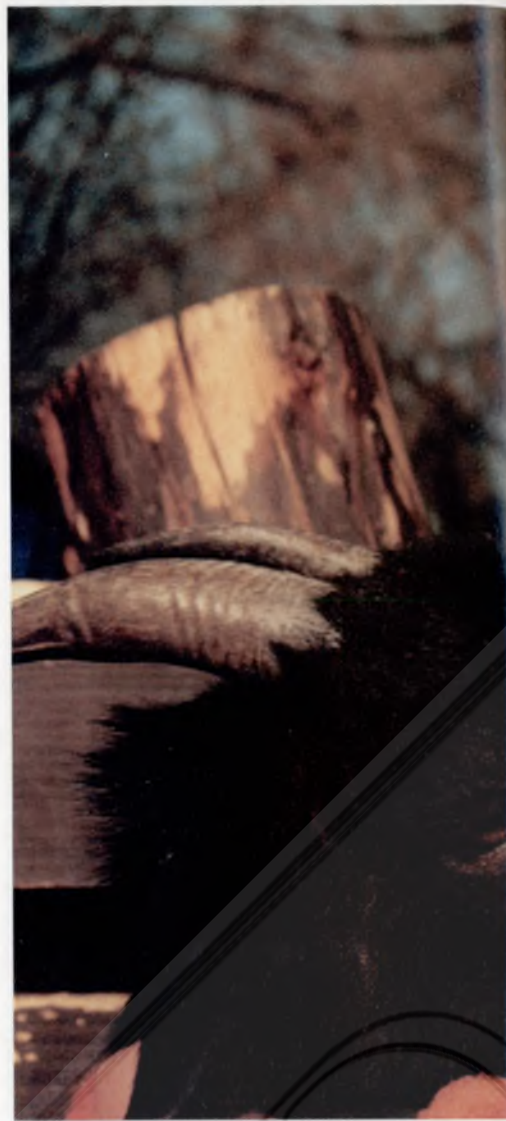
Volt nekem egy kecském

Aki tanyán nő fel, az magától értetődően úgy emlékszik vissza a házőrző ebre vagy a cirmos cicára, mint legkedvesebb játszópajtására. Még a falura csupán nyaralni járó első generációs városiakok is őrizgetnek kedves emlékeket kisbáránról, kendermagos kakasról vagy a nagyapjuk lováról. A parasztudvaroktól végérvényesen elszakított városi gyerek életéből azonban hiányoznak ezek az élmények. Sokatmondó tény, hogy az iskoláskorú gyerekek között gyakorlatilag nincs olyan, aki ne szeretne valamilyen állatkát tartani. Bizonyos tehát,

hogy természetes késztetésünk van az állatokkal való közvetlen kapcsolatteremtésre, amelyet racionálisnak tűnő érvek hatására, félig-meddig tudatosan sokan elnyomnak magukban későbbi életük során, amíg saját gyermekeik nem szembesítik őket újra az állattartás vágyával. A hagyományos háziállatok legtöbbje azonban alkalmatlannal bizonyult arra, hogy az ember a lakásában tartsa őket: túlságosan nagyok, sokat fogyasztanak, hangosak, szagosak, nyomukban sok szennyeződés keletkezik. Ahogy a városiak emberek személyes élettere egyre inkább beszűkült, egyre többen kényszerültek lemondani még a kutya vagy a macska tartásával járó „kedvtelésről” is – szélsőséges példát jelentenek a japán nagyvárosok, ahol a lakások mérete közismerten kicsi, s ahol a kutyatartás egyszerűen tilos.

Miből lesz a házimókus?

Történtek ugyan kísérletek törpe méretű lovak, sertések kitenyésztésére, ám ezeknek szobában való tartása sohasem vált tömegjelenséggé. Helyette a figyelem új állatcsoportok felé fordult, amelyek alkalmasabbak a zárttéri elhelyezésre, ráadásul a lakáson belül önállóan ketrecben vagy egyéb alkalmatlanságban szálláshelyként el, így tevékenységük sokkal jobban kordában tartható, mint a szabadon „garázdálkodó” házikedvenceké. Az urbanizáció tehát megszülte az igényt az apró állatok tömeges domesztikációjára. A madarak, sőt egyes rágcsálók (például mókusok) lakásban való tartása, mint azt már láttuk, korábban sem volt ismeretlen jelenség, ám ezek legnagyobb részét csupán szelídített példányok voltak, nem pedig háziastított fajok. Egy állatfaj



domesztikációjáról ugyanis csak akkor beszélhetünk, ha szaporodását generációk során keresztül az ember irányítja és ellenőrzi, természetesen saját céljainak megfelelően. Ez értelem szerűen az állat eredeti tulajdonságainak kisebb vagy nagyobb mértékű megváltozásával jár, hiszen az ember érdekei nem feltétlenül esnek egybe a természetes kiválasztódás szempontjaival. A házipapagáj a vadpapagájtól, a házikigyó a vadkigyótól ugyanabban különbözik, mint a házisertés a vaddisznótól: hogy ebben a formájában nem fordul elő a természetben.

Agárversenyből egérverseny

Az angol ipari forradalom után, amikor sokan cserélték fel vidéki életmódjukat a füstös bányavárosokkal, az agárverseny helyett az „egérverseny” jött divatba: a kicsiny rágcsálók céltudatos tenyésztése és az elért eredmények kiállításokon való összemérése lehetőséget biztosított a briteknek arra, hogy hódoljanak a nemzetükre hagyományosan jellemző fajtanemesítési és versengési szenvedélynek. A kis rágcsálók gyors és nagymérvű szaporodóképessége folytán rövid időn belül számtalan tenyészváltozat jött létre, melyek közül

Volt nekem egy kecském: a „hagyományos” háziállattal egyre kevesebb gyerek kerülhet kapcsolatba



később az albinó forma a világ legelterjedtebb kísérleti alanyává, így valódi házonállattá is vált. A XX. század derekán aztán az egeret háttérbe szorította az akkor új felfedezettnek számító (és időközben a természetből szinte teljesen kipusztult) aranyhörcsög, majd következtek egyéb rágcsálók is, s ma se szeri, se száma a kisemlősök háziastított változatainak, melyek színük, szőrtípusuk, olykor méretük, és – bár ez első pillantásra kevésbé feltűnő – sokszor viselkedésük tekintetében is számottevően különböznek vadonélő őseiktől. Ezzel párhuzamosan megsokszorozódott a legnépszerűbb díszmadarak tenyészváltozatainak száma is, s a már évezredek óta ismert és tenyésztett aranyhal mellé is számtalan faj került fel a háziastított díszhalak listájára.

Csúf békából díszállat

Az utóbbi néhány évtizedben egyre több figyelem fordult olyan állatcsoportok felé, amelyeknek házikedvenceként való gondozása korábban képtelen gondolatnak tűnt volna. A hüllők, kétéltűek és ízeltlábúak népszerűségének növekedését két különböző ok egybeesésére vezethetjük vissza. Egyrészt sokat változtak az európai ember

Gör András felvétele



„Posztumusz karrier”: a természetből csaknem teljesen kipusztult csínosilla társállatként fényes jövőnek néz elébe

Balogh Zoltán felvétele

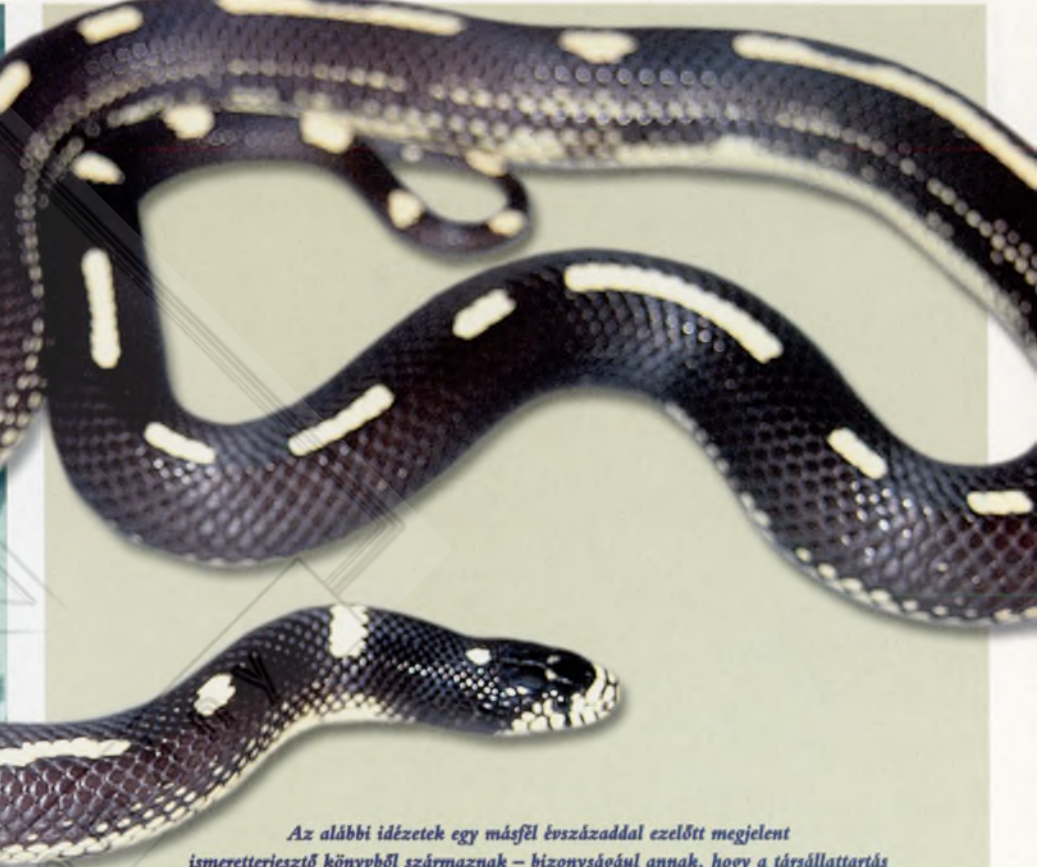
retterjesztés hatásának, de nem kis mértékben a sajátunktól különböző létformákkal (állatokkal, idegen civilizációkkal, kisebbekkel vagy akár földönkívüli lényekkel) szembeni tolerancia általános növekedésének is. Van azonban egy sokkal gyakorlatiasabb oka is a terráriumi állatok térnyerésének: kisebb mozgásigényüknek és lassabb anyagcseréjüknek köszönhetően elhelyezésük esztétikusabb formában valósulhat meg, napi ellátásuk pedig kevesebb terhet ró gondozójukra, mint a madaraké vagy kisemlősöké, ugyanakkor mégis személyesebb élményt nyújtanak, mint az akváriumi halak. Ezeknek az állatoknak a beszerzése nagyon sokáig szinte kizárólag a vadonból történt, ám az egyre gyakoribb szaporítási sikerek és a kígyók, gyíkok, sőt pókok mesterségesen kitenyésztett, olykor hibridizált változatai előrevetítik háziastításuk folyamatának beteljesedését.

Voltak, akik ellenálltak

A ma még szokatlannak számító társállatok térhódítására tehát nem úgy kell tekinteni, mint külön állatbarátok úri hóbortjára, hanem úgy, mint a domesztikáció új hullámára, amit az állatoknak szánt új feladat, illetve az állattartás környezeti feltételeinek megváltozása gerjesztett. A városiak társadalomban az állatokkal való kapcsolat hiánya olyan űrt hozott létre, amely számos állatot szippantott magába a vadonból. Ez nem volt másképpen az első nagy hullám, a haszonállatok háziastítása során sem, csak akkor kevésbé aggódott az emberiség a vadon sorsáért. A folyamat azonban akkor sem folytatódott a végtelenségig: egyes fa-



Új jöszög születik: a kígyók, pókok és egyéb terráriumi állatok tenyésztőitől származó állatok kialakulása a háziállat-tenyésztés kezdetét jelzi



Az alábbi idézetek egy másfél évszázaddal ezelőtt megjelent ismeretterjesztő könyvből származnak – bizonyosságul annak, hogy a társállattartás igénye jócskán megelőzte a városi betontengerek létrejöttét

...A kínaiak és más ásiak minden évben fog-
nak papagájfiakat , azokat tartják egy ideig ,
aztán ha feles számmal vannak , piacra viszik
eladni . Az ott lévő európaiak megveszik azo-
kat , kihozzák Európába 's itt eladják ahoz
képest , millyenek , nagyok vagy kicsinyek ,
fiatalok vagy vének , szépek vagy nem szépek
, igen drágán . Az ázsiaiak gyakran olly gono-
szok , hogy kifestik a' nem igen szép papagá-
jokat , hogy azokért több pénzt kaphassanak .
„Mi az ára egy szép fiatal papagájnak ?”
Harmincz – negyven ezüst forint , 's ha már
szelid 's valamennyire szólalni is tud , nyolcz-
van , kilenczven , sőt száz ötven és több is...

őket nem tanácsos , mert így nemcsak az asz-
talokat , almáriumokat , ablakokat , hanem
ruhákat is , sőt mind azt , a' mit találnak ,
megrágják és elmozsolják 's utoljára mégis
elillantanak...

...Egyiptomban a' fürkészpetymeget vagy ich-
neumont megszelidítik , 's macska gyanánt
tartják a' házaknál , t. i. egereket és pat-
kányokat fogatnak vele . Vannak olly emberek
, kik annak szelidítésével foglalatalkodnak , 's
vásárra viszik . De ezeknek sokkal nagyobb
kedvök és hajlandóságuk van a' ragadozásra ,
mint a' mi macskáinknak : mert bevadásszák
a' gyíkokat , kígyókat , békákat 's mind azt ,
valami élő állat csak elibök kerül ; sőt a' ku-
tyáktul , macskáktul és fiatal krokodiloktul
sem félnek ; hanem azokra ráütnek , meg-
nyomják 's megeszik...

...Egykor bizonyos parasztember egy kosár
körtét vitt ura nevével egy más urhoz , kihez
bemenvén két nagy majom jött szemközt vele
, kik aranyos kék ruhába voltak felöltözve és
kard is volt az oldalukon ; ezek neki estek a'
kosárnak , kikapkodván abból néhány gyü-
mölcset . A' paraszt soha élteben illy állatokat
nem látván , levette előttök kalapját 's csak
tartotta nekik a' kosarat . Mikor aztán átadta
volna az urnak a' küldött ajándékot , ez kérdé-
tőle , miért nincs tele a' kosár ? Az együgyü
ember felel : hisz uram tele volt , de az urfiak
felét is kikapkodták...

...Ugy-e fiaim , ti is szeretnétek , ha illy lán-
czos , furcsa kis mókustok volna ? Én tudom
hogy szeretnétek , 's ebben kedveteket töltheti
egyszer valaki . De ökemök minden
faeszközöket összerágnak , valamit csak
megkaphatnak . Azonban unalmas zörgést is
csinálnak lánczaikkal ; szabadon hagyni pedig

jok megtapadtak az ember környezetében,
mások ellenálltak minden kísérletnek. Sok
hiábavaló próbálkozás után le kellett tenni
például Ázsiában a gepárd háziiasításáról – a
kontinensről ugyanis elfogytak a befogható
példányok. De megmosolyognánk azt is,
aki ma elindulna vaddisznót fogni magá-
nak: felesleges, de lehetetlen is az első lé-
péstől végigjárni a domesztikáció évezre-
des útját. A tenyésztésnek a társállatok esetében
is ki kell váltania a vadonból történő
befogást: amelyik fajnál ez nem meg-
oldható, azt el kell engednünk magunktól,
nehogy az ázsiai gepárd sorsára jusson.

Ütleve a jövőbe

Azokat az állatokat azonban, amelyek a va-
dontól elszakadva, az ember oltalmában
szaporodásnak indulva új, háziiasított popu-
láció alapjait vetették meg, nem tekinthet-
jük egyértelműen veszteseknek. Ellenke-
zőleg: az embernek hajtott lelki haszonért
cserébe olyan evolúciós előnyhöz jutottak,

amely a dolgok jelenlegi állása szerint egye-
dül biztosítéka lehet fennmaradásuknak.
Szemben azokkal a fajokkal, amelyek az
ember kapzsisága vagy akár pusztító felelőt-
lensége végleg eltörölt a Föld színéről, ezek
az élőlények nem vesztek el, csak megvál-
tozott körülmények között folytatják
törzsféjlődésüket. Történetük szép lassan
különválnak a természetben maradt társai-
kétől, de nem biztos, hogy nem ők lesznek
a sikeresebbek. Ha bolygónk sorsa a közel-
jövőben jelentős fordulatot nem vesz, szá-
molnunk kell azzal, hogy az evolúció fő
szelekciós tényezője a jövőben egyre in-
kább az emberrel való együttélésre való
képesség lesz. Mára kezd körvonalazódni,
hogy az újfajta hasznosításra, a társállat sze-
reprekőrére mely fajok bizonyultak alkalmas-
nak. Velük kell továbbindulnunk azon az
ösvényen, amelyen az elmúlt évtizedek
alatt megtették az első lépéseket.

Mirtse Áron

Áttermesztett evolúció: az emberi szelekció szempont-
jai eltérnek a természetes kiválasztódás elveitől.
Így maradhatnak fenn olyan meghökkenítő mutációk,
mint a hólyagszemű aranyhal



...A' bolognai kis eb igen gyönyörű, kicsiny,
hosszu szőrű állatka , melyet némely em-
berek rendkívül nagyra becsülnék , 's mint öl-
ebet nagyon ápolgatnak .
Az oroszlánkutya is igen kicsiny furcsa állat-
ka , 's ezt is szintolly nagyon kedvelik az em-
berek mint a' bolognai ebet . Oroszlánku-
tyának azért híják , mert a' nyakán levő
hosszu szőre ollyan mint az oroszlán serénye .
Valamennyi kutya közt legkisebb a' bolognai
ebecske , és a' szelindek legnagyobb . Amaz olly
kicsiny , hogy az ember köntöse zsebébe teheti
: ez pedig olly nagy , mint egy kis ló...

Raff György Természethistoriája
gyermekek' számára.
1846.